

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Вагомим фактором впливу на економіку України є зростаюча боргова залежність, яка дестабілізує практично всі сфери розвитку нашої держави. Наслідком неефективної політики державних запозичень, яка полягає в їх надмірності та нераціональному використанні, є обмеження можливостей і темпів соціально-економічного розвитку України. Значне боргове навантаження держави призводить до депресивного впливу на економічний розвиток, зниження інвестиційної привабливості, втрату довіри кредиторів та обмеження доступу до зовнішніх джерел фінансування. У зв'язку з обмеженими джерелами покриття, високою вартістю позикових ресурсів для України боргова залежність є серйозною економічною проблемою.

Проблематика формування та обслуговування державного боргу є особливо важливою з огляду на економічні труднощі, які впродовж останнього періоду виявляються в Україні. Відтак вирішення проблеми державної заборгованості та забезпечення ефективного механізму обслуговування державного боргу, з одного боку, є одним з основних факторів фінансової стабільності держави. З іншого боку, відсутність науково обґрунтованої довгострокової боргової стратегії та нераціональне проведення політики формування державного боргу можуть стати деструктивним фактором для економіки України.

У теоретичному та емпіричному дослідженні проблематики державного боргу важливу роль відіграють праці відомих вчених: Є. Боренштейна, Дж. Б'юкенена, Л. Вальраса, Е. Домара, А. Лернера, Р. Масгрейва, Г. Модільяні, Р. Нурксе, Б. Оліна, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Дж. Тобіна, А. Фекете, Дж. Хікса. Сутнісні характеристики державного боргу та його вплив на економічний розвиток на сучасному етапі ґрунтовно дослідили Д. Айзенман, Р. Коуз, Д. Кохан, Б. Пінто, А. Пресбітеро, К. Райнхарт, К. Рогофф. Серед російських учених минулого та сучасних представників фінансової науки, які вивчали ці проблеми, варто назвати Т. Агапову, А. Вавілова, Ю. Данілова, А. Немцова, О. Хайхадаєву, Б. Хейфеца.

Різні аспекти проблематики державного боргу розкриті у дослідженнях вітчизняних науковців: В. Андрущенко, Т. Богдан, В. Дем'янишина, Ю. Іваненка, О. Кириленко, В. Козюка, Г. Кучер, Л. Лисяк, А. Мамишева, В. Мартинюка, В. Опаріна, Є. Павловської, О. Рожка, В. Тропіної, В. Федосова, О. Царука, С. Юрія та інших. Аналіз боргової безпеки висвітлений у працях О. Барановського, М. Єрмошенко, Н. Кравчук, І. Суміни, О. Ходачука. Проблематика реструктуризації державної заборгованості розкрита у роботах українських економістів: О. Василика, Т. Бондарук, В. Дудченко, А. Крисоватого, С. Марченко, О. Олійника, Ю. Руденка та інших.

Незважаючи на велику кількість публікацій у науковій літературі, присвячених питанням формування та обслуговування державного боргу, окремі теоретичні й практичні аспекти залишаються невирішеними. Зокрема, недооцінюються негативні соціально-економічні наслідки зростання видатків на обслуговування державного боргу, відсутня комплексна система підходів щодо його обслуговування, досі не

врегульовано теоретичні та практичні підходи до забезпечення раціонального процесу формування державного боргу й довгострокової боргової стратегії. Відсутня також універсальна методологія оцінювання боргової безпеки країни та її боргової позиції. Ці та інші проблеми формування й обслуговування державного боргу України зумовили вибір теми дисертації та її актуальність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідних робіт кафедри фінансів суб'єктів господарювання і страхування Тернопільського національного економічного університету за комплексними темами: «Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України в умовах глобальних структурних зрушень» (державний реєстраційний номер 0112U000077), «Перспективи розвитку фінансів суб'єктів господарювання та фінансового ринку в умовах глобальних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0112U008451); кафедри фінансів ім. С. І. Юрія Тернопільського національного економічного університету за темою «Формування фінансового механізму сталого розвитку України» (державний реєстраційний номер 0110U008613). У межах виконання цих тем автором розроблено теоретичні підходи до дослідження проблеми формування державного боргу України та запропоновано практичні напрями щодо методів його обслуговування.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є наукове обґрунтування теоретико-методологічних засад формування та обслуговування державного боргу України, розробка пріоритетних напрямів їхнього вдосконалення в умовах економічних трансформацій.

Досягнення мети зумовило необхідність виконання таких завдань:

- узагальнити концептуальні підходи до трактування державного боргу для ідентифікації причин, що зумовлюють його виникнення;
- розглянути сучасні реалії розвитку нормативно-правового забезпечення формування та обслуговування державного боргу з метою виявлення інституційних бар'єрів та їх нівелювання для підвищення ефективності боргової політики країни;
- розкрити науково-методичні підходи до оцінювання результатів формування та обслуговування державного боргу з метою комплексного аналізу стану боргової безпеки країни в умовах посилення кризових явищ в економіці;
- проаналізувати основні етапи та тенденції формування державного боргу України для виявлення проблемних аспектів та розробки пропозицій щодо їх усунення;
- з'ясувати напрями розвитку механізму обслуговування державного боргу України з метою виявлення його впливу на економічні та соціальні процеси в державі;
- здійснити оцінювання індикаторів цільових орієнтирів формування та обслуговування державного боргу України з метою визначення боргової позиції країни;
- обґрунтувати напрями модернізації формування державного боргу України в контексті гарантування боргової безпеки держави;

– проаналізувати зарубіжний досвід обслуговування державного боргу з метою виявлення можливостей його адаптації до вітчизняних реалій;

– визначити шляхи удосконалення довгострокового планування державного боргу з урахуванням окремих факторів на основі економіко-математичного моделювання.

Об’єкт дослідження – державний борг як соціально-економічне явище державних фінансів.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні та прикладні засади формування й обслуговування державного боргу України.

Методи дослідження. Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань у дисертації використовувалися загальнонаукові та емпіричні методи: аналізу і синтезу, індукції та дедукції – при дослідженні теоретичних засад державного боргу; системно-структурного аналізу, класифікації – для визначення причин формування державного боргу, обґрунтування науково-методичних підходів до оцінювання результатів формування та обслуговування державного боргу. Методи наукового узагальнення, групування, порівняння, фінансового аналізу використовувалися для розробки системи показників оцінювання боргової безпеки держави та дослідження практики формування державного боргу; економіко-статистичні, аналітичні – при аналізі динаміки, структури державного боргу України. У дисертації застосовано методи економіко-математичного моделювання, кореляційного і регресійного аналізу, за допомогою яких здійснено прогнозування державного боргу та досліджено зв’язки з макроекономічними показниками розвитку країни.

Інформаційною основою дисертаційної роботи є фундаментальні положення світової економічної та фінансової наук, праці вітчизняних і зарубіжних учених, конкретизовані в монографічній, періодичній літературі, рекомендації міжнародних та українських експертів з питань боргової політики, аналітичні публікації міжнародних установ та організацій. При написанні роботи використано звітні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Рахункової палати України, Національного банку України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретико-методичних положень та обґрунтуванні комплексу заходів, спрямованих на практичне вирішення проблеми формування й обслуговування державного боргу України. Найважливішими результатами дослідження, які містять наукову новизну, є такі:

удосконалено:

– трактування сутності державного боргу як похідної від економічного поняття державного кредиту з виокремленням сукупності економічних відносин між державою та її кредиторами щодо формування та обслуговування боргових зобов’язань уряду, а також інших зобов’язань за гарантіями, наданими державою відповідно до чинного законодавства і міжнародних договорів. На відміну від існуючих, такий підхід дає змогу врахувати особливості формування економічних

відносин між окремими інституціями та структурну збалансованість державного боргу у взаємозв'язку з його системою управління;

- методологічні підходи до оцінювання боргової позиції на основі визначення інтегрального індикативного рівня боргової безпеки за допомогою моделі нормування змінних, що дає змогу комплексно охарактеризувати боргову ситуацію в контексті її впливу на соціально-економічний розвиток;

- систему показників оцінювання державного боргу, адаптованих до специфіки боргової ситуації країни з урахуванням її соціально-економічного стану, які об'єднані в три групи (боргового навантаження, боргової стійкості, боргового потенціалу), що підвищує рівень моніторингу та якість управлінських рішень;

- науково-методичні підходи до модернізації обслуговування державного боргу з урахуванням особливостей і поточних умов розвитку країни, зокрема обґрунтовано доцільність: обміну державного боргу на активи; спрощення податкових режимів для суб'єктів господарювання, які купують облигації внутрішньої державної позики; розробки індивідуальних взаємовигідних механізмів погашення гарантованого державою боргу підприємствами; погашення боргових зобов'язань у формі отримання права на реалізацію товару за встановленою ціною (товарна схема); використання інструментарію розміщення цінних паперів «варант». Їхнє застосування дасть можливість зменшити борговий тягар, покращити соціально-економічну ситуацію в країні;

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування взаємозв'язку між макроекономічними показниками розвитку країни й обсягом державного боргу із застосуванням кореляційно-регресійного аналізу та приватних коефіцієнтів еластичності з виявленням найбільш значущих факторів впливу, зокрема: зміни обсягів ВВП, надходжень і видатків бюджету, рівня обмінного курсу національної валюти, сальдо платіжного балансу, рівня інвестицій, обсягів промислової продукції. Такий підхід дасть можливість прогнозувати динаміку збільшення або зменшення обсягів державного боргу на перспективу;

- підходи до визначення причин формування державного боргу шляхом виокремлення таких складових, як бюджетна, валютна, інвестиційна, спекулятивна, складова гарантування боргу та компенсації видатків на його обслуговування. Це сприятиме розвитку теорії боргових фінансів і дасть можливість підвищити рівень обґрунтованості боргової політики держави;

- класифікація боргових криз за причинами виникнення (фактичні та фіктивні), що є теоретико-методологічною основою формування диференційованих інструментів їхнього подолання. Обґрунтовано, що для подолання фактичних боргових криз доцільно проводити заходи, спрямовані на усунення дисбалансів бюджетної політики, підвищення конкурентоспроможності економіки, стимулювання інвестицій, а у разі фіктивних криз – підвищення ефективності інституційного механізму фінансової системи країни, зменшення частки короткострокового боргу, посилення контролю за переміщенням міжнародного капіталу.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження мають теоретичне і практичне значення. Пропозиції та рекомендації стосовно методики

оцінювання боргової безпеки, що дають можливість зіставляти потреби у залученні позикових коштів із поточними та потенційними можливостями держави обслуговувати акумульовані борги, застосовано у роботі Департаменту боргової та міжнародної фінансової політики Міністерства фінансів України (довідка № 1200-06/816 від 20.11.2015 р.).

Висновки та пропозиції щодо підвищення ефективності управління внутрішнім державним боргом України, оптимізації структури державного боргу, що дасть можливість підвищити якість боргових зобов'язань, використовуються у діяльності Національного банку України при прийнятті рішень з питань грошово-кредитної та боргової політики, зокрема рекомендації (довідка № 56-0005/10792 від 8.02.2016 р.).

Результати дисертаційної роботи щодо визначення тактичних і стратегічних напрямів формування та управління внутрішнім державним боргом України використано у діяльності Тернопільської обласної державної адміністрації при формуванні стратегії соціально-економічного розвитку Тернопільської області на 2015–2017 рр. (довідка № 01-5930/32-20 від 21.12.2015 р.).

Окремі положення дисертаційної роботи впроваджені у навчальний процес Тернопільського національного економічного університету (довідка № 126-31/3868 від 14.12.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові результати, сформульовані висновки, рекомендації та пропозиції одержані самостійно і викладені в опублікованих працях.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження доповідались і обговорювались на таких міжнародних науково-практичних конференціях: «Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України» (м. Ужгород, 2014 р.); «Транснаціоналізація економічних систем: тенденції та перспективи розвитку» (м. Миколаїв, 2014 р.); «Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації» (м. Херсон, 2014 р.); «Фактори впливу на формування та розвиток фінансової системи України» (м. Львів, 2014 р.); «Проблеми та перспективи розвитку економіки освіти регіону» (м. Кременчук, 2014 р.); «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ ст.: національна візія та виклики глобалізації» (м. Тернопіль, 2015 р.); «Перспективні дослідження науки та техніки» (м. Перемишль, 2014 р.); «Найновіші наукові досягнення» (м. Софія, 2015 р.); «Наука та інновації» (м. Перемишль, 2015 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 23 наукові праці загальним обсягом 8,78 д. а. (з яких 8,58 д. а. належать особисто автору), у тому числі 2 публікації у колективних монографіях, 7 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті у наукових періодичних виданнях інших держав (Німеччина, США), 3 статті в інших виданнях, 9 тез доповідей за матеріалами конференцій.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 275 найменувань, розміщених на 29 сторінках, і 15 додатків, що займають 19 сторінок. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 235 сторінок і містить 24 таблиці та 27 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «Теоретико-організаційні домінанти формування та обслуговування державного боргу» розкрито економічну природу державного боргу і запропоновано власне трактування його сутності, досліджено науково-методичні підходи до оцінювання результатів формування та обслуговування державного боргу України, охарактеризовано інституційні імперативи його забезпечення.

Крізь призму аналізу теоретичних положень економічної науки й окремих вчених досліджено соціально-економічну природу державного боргу та основні причини його формування. Аналіз існуючої теоретичної бази та узагальнення понятійного апарату дали змогу виділити два підходи до розуміння поняття державного боргу: як певної суми заборгованості, пов'язаної з бюджетним дефіцитом, та як сукупності кредитно-фінансових відносин, що виникають у зв'язку з рухом капіталів. Не заперечуючи наукової цінності обох підходів, зроблено висновок, що більш доцільно використовувати другий підхід, розглядаючи державний борг як економічні відносини між державою та її кредиторами щодо формування та обслуговування боргових зобов'язань уряду, а також інших зобов'язань за гарантіями, наданими державою відповідно до чинного законодавства і міжнародних договорів.

Розглянуто генезу теоретичних концепцій до визначення причин формування державного боргу та зроблено висновок, що окремі підходи акцентують увагу лише на одному аспекті проблеми. Зокрема, неокласики причиною формування державного боргу вважали рух капіталу, базуючись на аналізі мікроекономічних концепцій; при цьому залишаються неврахованими макроекономічні фактори. Разом з цим з'ясовано, що концепції неокейнсіанців ґрунтуються лише на макроекономічних моделях. На сучасному етапі економічні теорії державного боргу характеризуються синтезом і протиставленням кейнсіанської та неокласичної концепцій. Аналіз підходів щодо причин формування державного боргу дав змогу встановити, що основними складовими формування державного боргу є: бюджетна (залучення грошових ресурсів на фінансування дефіциту бюджету); валютна (формування державного боргу зумовлено коливаннями курсу національної валюти); інвестиційна (залучення грошових ресурсів на фінансування проектів розвитку); складова гарантування боргу (забезпечення державних гарантій для кредитування проектів, фінансування яких передбачено державним бюджетом країни); спекулятивна (залучення грошових ресурсів для компенсації спекулятивних ринкових тенденцій на ринку державних боргових зобов'язань; складова компенсації видатків на обслуговування боргу (залучення грошових ресурсів визначається потребою забезпечення процентів та компенсацій, суми яких обумовлені наявним державним боргом).

Важливу роль відведено дослідженню інституційних імперативів забезпечення формування та обслуговування державного боргу України. Аргументовано, що у законодавстві, яке регулює практичні питання функціонування державного боргу, відсутні конкретні положення. Основні засади формування та обслуговування державного боргу визначено у Бюджетному кодексі України, проте не в повному

обсязі. З'ясовано, що в Україні немає спеціального законодавчого акта, який забезпечив би врегулювання відносин у сфері державного боргу загалом, оскільки відсутні основні нормативні напрями формування державних позик і кредитів (граничних меж, джерел їхнього погашення), не розроблений механізм відповідальності органів влади за неефективне проведення боргової політики, що є неприпустимим та детермінує низку інституціональних проблем, які виявляються у дублюванні функцій, послабленні координації, появі суперечностей між органами управління, зниженні прозорості й обмеженні можливостей публічного контролю їхньої діяльності.

Обґрунтовано, що процес формування та обслуговування державного боргу зумовлює не тільки розуміння його теоретичної сутності, а й оцінки величини окремих структурних параметрів. На основі узагальнення міжнародного і вітчизняного досвіду запропоновано систему оцінки боргової безпеки шляхом виокремлення таких трьох груп показників: боргове навантаження, боргова стійкість, борговий потенціал (рис. 1).

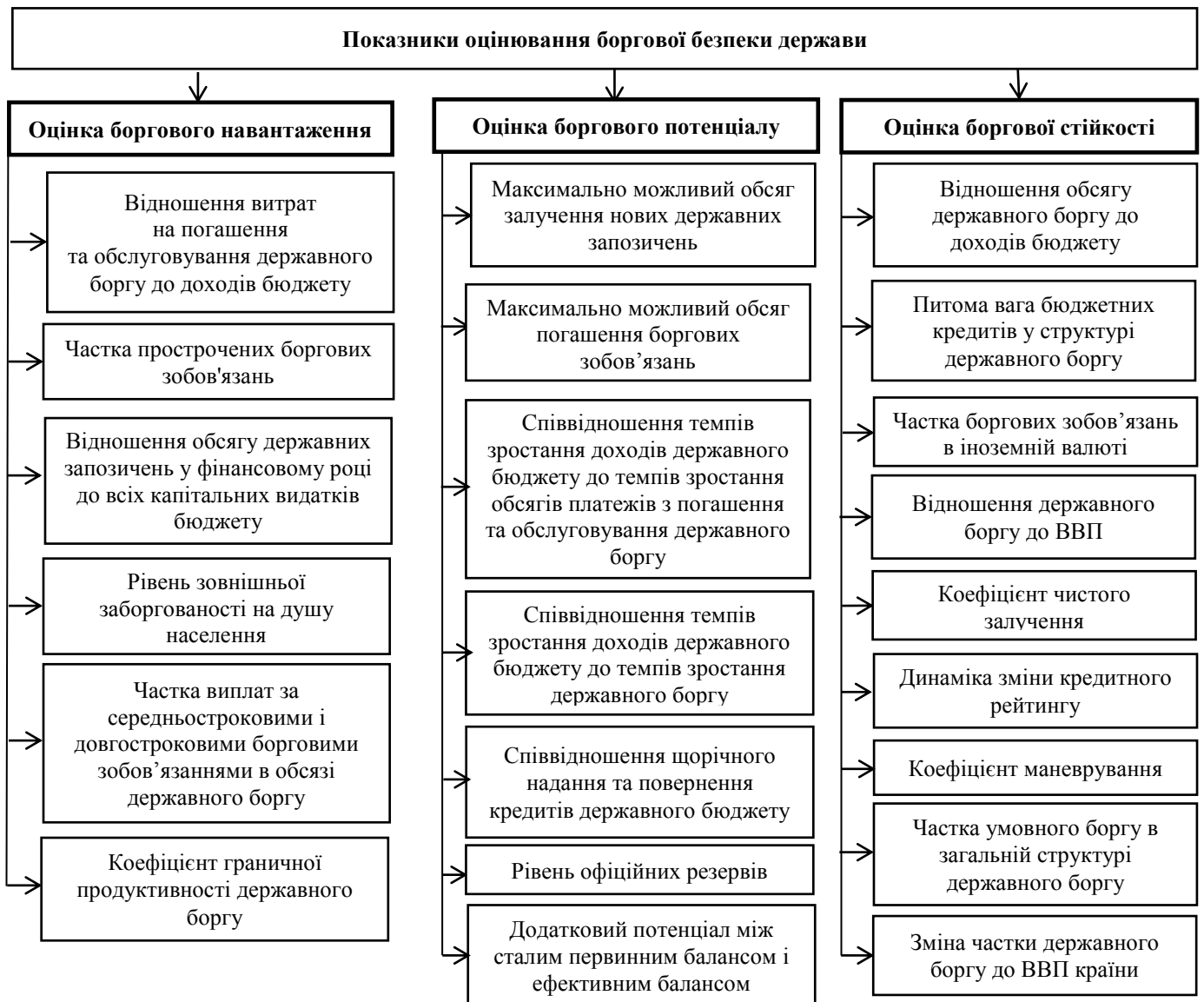

Рис. 1. Показники оцінки боргової безпеки держави

Застосування зазначеної методики сприятиме формуванню оптимального боргового портфеля України з точки зору вартості та ймовірності виникнення ризиків.

У дисертації досліджено особливості методики оцінювання державного боргу шляхом визначення законодавчих, економічних та фінансових обмежень. З'ясовано, що спроби законодавчого обмеження (кількісного і якісного) державної заборгованості відображено тільки в окремих нормативно-правових актах з дослідженої проблеми. На основі оцінювання державного боргу шляхом застосування фінансових обмежень доведено доцільність розрахунку індикаторів та їхнього зіставлення з критичними значеннями. Аналіз економічних меж державного боргу запропоновано проводити у процесі дослідження впливу державного боргу на основні показники соціально-економічного розвитку: темпи економічного зростання, рівень безробіття, платіжний баланс і стабільність грошової системи.

Аргументовано доцільність здійснення діагностики впливу макроекономічних показників на динаміку обсягу державного боргу, а також моніторингу наслідків його обслуговування та дослідження боргової позиції України.

У другому розділі «**Практика формування та обслуговування державного боргу України**» досліджено основні етапи і тенденції формування державного боргу України, з'ясовано причинно-наслідкову діалектику обслуговування державного боргу та розглянуто економічні й соціальні наслідки зростання обсягу боргових платежів, проведено оцінку індикаторів цільових орієнтирів формування та обслуговування державного боргу України в контексті боргової безпеки держави.

Досліджено механізм формування державного боргу України як послідовність етапів, факторів та передумов, що їх визначають, у кожному часовому інтервалі. Сучасний етап формування державного боргу характеризується зростанням співвідношення обсягів державного та гарантованого державою боргу до ВВП як унаслідок економічного спаду, девальвації валюти, так і через неефективність проведення боргової політики (рис. 2). У 1997 р. державний борг збільшився на 39% відносно ВВП і становив 30,3%. У 1998–1999 рр. приріст державного боргу дорівнював 75% та 61% відповідно, а в 1999 р. досягнув критичного значення відносно ВВП – 61%.

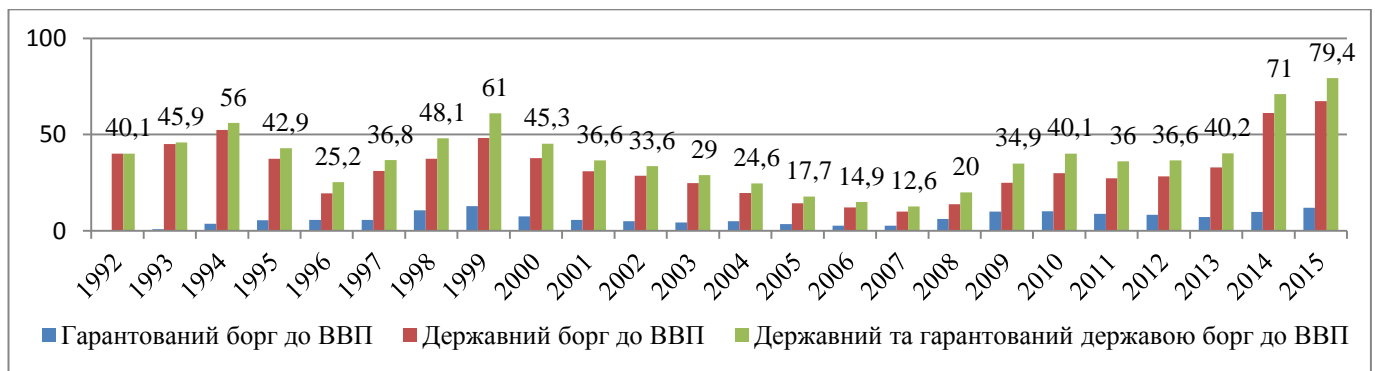

Рис. 2. Динаміка співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП України у 1992–2015 рр., %*

* Побудовано на основі даних Міністерства фінансів України.

У 2015 р. співвідношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП досягло піку – 79,4% та продовжує зростати, що свідчить про його критичний розмір і суперечить законодавчим обмеженням, встановленим Бюджетним кодексом України.

Проаналізовано наслідки зростання видатків з обслуговування державного боргу України на соціально-економічну ситуацію. Аргументовано негативний вплив падіння валютного курсу (із 8,0 грн. / дол. США у 2010 р. до 24,4 грн. / дол. США у 2015 р.) на обсяг видатків з обслуговування державного боргу, що спричинило зростання рівня інфляції, зменшення купівельної спроможності, посилення боргового тягара, виникнення проблем у банківській системі. Доведено, що девальваційний шок, зумовлений зростанням боргових платежів, є причиною фінансової нестабільності в країні, підвищує вразливість до погіршення цінових співвідношень у зовнішній торгівлі й подорожчання кредитних ресурсів на світових ринках.

У дисертації обґрунтовано, що зростання боргових платежів в Україні разом з фінансовою кризою спричинили поглиблення кризи виробництва, суттєве зниження можливостей промислового комплексу здійснювати експортну діяльність, зменшення бюджетних ресурсів країни (упродовж 2010–2015 рр. скорочення обсягів промислового виробництва становило 419,8 млрд. грн.). Доведено, що здійснення процентних виплат за державним боргом обмежує можливість держави фінансувати соціально-економічні заходи (зростання видатків на обслуговування державного боргу в поєднанні з високим рівнем інфляції та коливаннями валютного курсу зумовили зменшення реальної заробітної плати в Україні з 106,8% у 2013 р. до 90,1% у 2015 р.).

Фактори, які визначають видатки на обслуговування державного боргу, залежно від дії та наслідків впливу, поділено на умовні, які залежать від способу формування державного боргу (інфляція, девальвація національної валюти), та безумовні – спричинені тією бюджетною та грошово-кредитною політикою, яку проводить уряд (відплив капіталу при зовнішніх запозиченнях, перекладення тягара сплати податків на майбутні покоління, перерозподіл доходів на користь власників цінних паперів, нецільове використання залучених ресурсів, соціальна нестабільність).

Важливе місце відведено аналізу боргової безпеки України. Проаналізовані показники боргового навантаження свідчать про зростання співвідношення витрат на погашення та обслуговування державного боргу до доходів бюджету в 5,2 разу, що загрожує виникненню проблеми із затримками у виплатах процентних платежів за борговими зобов'язаннями України, збільшення обсягу державних запозичень у фінансовому році до всіх капітальних видатків бюджету (у 5,9 разу за 2010–2015 рр.). Разом з цим зменшення частки виплат по середньострокових і довгострокових боргових зобов'язаннях в обсязі державного боргу в 2015 р. на 44,3% порівняно з попереднім роком зумовлює зростання боргового навантаження на бюджет і посилює макроекономічні диспропорції.

Результати дослідження дали змогу довести, що суттєво зменшується рівень боргової стійкості держави. Такий факт підтверджено: тенденціями погіршення

кредитних рейтингів України (від неінвестиційного, спекулятивного класу ризиків (–В) до високоспекулятивного класу ризиків та екстремально-спекулятивного класу, а у подальшому – класу дефолту з малою вірогідністю зростання (ССС)); зростанням частки співвідношення державного боргу до ВВП (67,4%); збільшенням обсягу державного боргу в іноземній валюті (70,0%) та умовного боргу в загальній структурі (15,1%). Це зумовлює погіршення показників боргового потенціалу, що спричинено відсутністю коштів для покриття боргових зобов'язань та зменшенням можливості залучення нових державних запозичень.

Обґрунтовано, що крива інтегрального показника боргової безпеки значною мірою відображає динаміку акумуляції державного боргу (рис. 3).

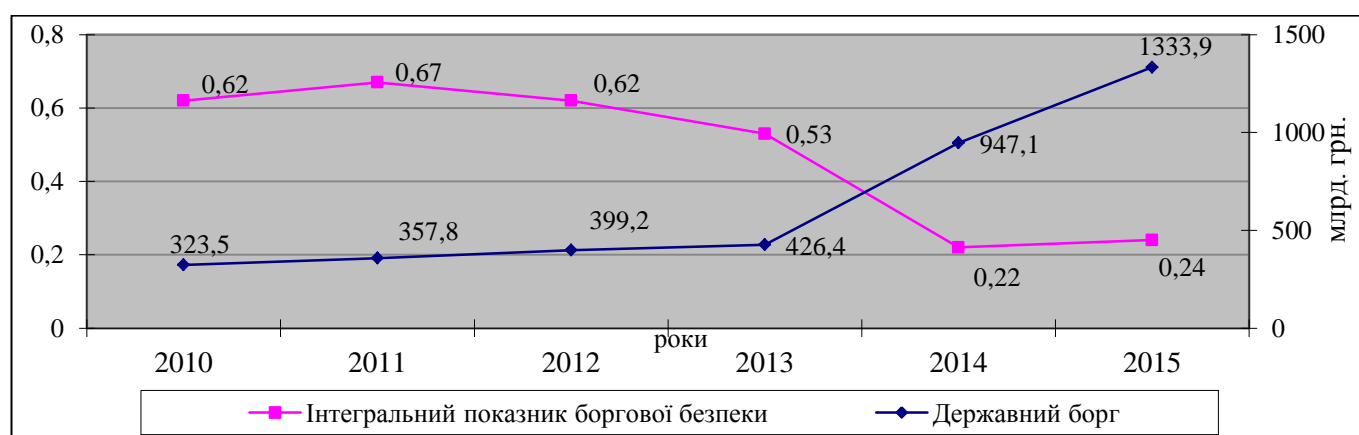

Рис. 3. Динаміка інтегрального показника боргової безпеки та державного боргу України у 2010–2015 рр.

Аналіз динаміки боргової позиції свідчить про значне послаблення боргової безпеки України впродовж останніх років. Так, у 2015 р. інтегральний показник боргової безпеки зменшився у 2,5 разу порівняно з 2010 р. Відповідно першочерговим завданням підвищення рівня боргової безпеки є збільшення боргового потенціалу.

У третьому розділі **«Напрямки вдосконалення формування та обслуговування державного боргу України»** досліджено зарубіжний досвід обслуговування державного боргу та можливості його імплементації у вітчизняну практику, запропоновано стратегічні засади формування державного боргу в системі гарантування боргової безпеки держави, визначено шляхи удосконалення прогнозування державного боргу з урахуванням окремих факторів на основі економіко-математичного моделювання.

Здійснено прогнозування державного та гарантованого державою боргу й аргументовано, що впродовж 2016–2020 рр. спостерігатиметься подальше його зростання. Це сигналізує про зростаючі потреби держави у додаткових коштах і доцільність розробки нової боргової політики (табл. 1). Змодельовано шляхом багатфакторного кореляційно-регресійного аналізу залежність загального обсягу державного боргу від доходів та видатків державного бюджету, сальдо платіжного балансу та ВВП України. Коефіцієнти парної кореляції зростання обсягу державного боргу із видатками держави становлять 0,79, а із надходженнями – 0,81 (високі

значення коефіцієнтів свідчать, що важливе місце у формуванні державного боргу займає бюджетний дефіцит). Досліджено вплив окремих соціально-економічних чинників на збільшення (зменшення) обсягів державного боргу шляхом прямого кореляційного моделювання, а саме: видатків на економічну діяльність, видатків на соціальне забезпечення, капіталізації за рахунок державного боргу, індексу промислової продукції, капітальних інвестицій, обороту оптової торгівлі, індексу споживчих цін, темпів зростання реальної заробітної плати.

Таблиця 1

Прогнозні показники загального обсягу державного та гарантованого державою боргу України в 2016–2020 рр., млрд. грн.

№ з/п	Показники	Прогнозні дані на роки:				
		2016	2017	2018	2019	2020
1	Загальна сума державного та гарантованого державою боргу $Y = 186,15x - 31,159$ $R^2 = 0,7847$	1458,04	1644,19	1829,99	2016,49	2202,64
2	Внутрішній борг $Y = 73,219x - 15,267$ $R^2 = 0,8902$	570,48	643,70	716,92	790,14	863,36
3	Зовнішній борг $Y = 150,84e^{0,2275x}$ $R^2 = 0,787$	930,96	1168,78	1467,14	1842,32	2312,81
4	Гарантований борг $Y = 76,83e^{0,1239x}$ $R^2 = 0,6922$	207,07	234,32	265,22	300,21	339,81

Аналіз проблем у сфері державного боргу України дав змогу розробити програму дій щодо вдосконалення боргової стратегії, основними напрямками якої мають бути: модернізація організаційно-правового забезпечення; облік боргових зобов'язань; розвиток національного боргового ринку; оптимізація ризиків боргового портфеля; формування оптимальної структури державного боргу; узгодженість формування державного боргу з валютною та бюджетною політикою; комплексне використання інструментарію боргової, грошово-кредитної та фіскальної політики.

У дисертаційній роботі аргументовано, що застосування новітніх, науково обґрунтованих підходів до модернізації обслуговування державного боргу України з урахуванням особливостей та поточних умов розвитку країни дає змогу відійти від стандартної схеми управління боргом, особливостями якої є обслуговування та погашення боргу відповідно до графіків, передбачених угодами до нестандартної, яка характеризується: можливостями застосування негрошових форм розрахунків; наявністю елементу списання частини боргу; індивідуальним підходом до кожної конкретної ситуації з реструктуризацією та обслуговуванням боргу; спрощенням податкових режимів для суб'єктів господарювання, які купують облігації внутрішньої державної позики. Визначено такі основні цільові орієнтири, що відкривають потенціал запропонованих підходів: економію на процентних платежах за рахунок більш швидкого погашення основної суми боргу; зниження фактичних

видатків бюджету значно менше від номіналу боргу, що погашається; мультиплікаційний ефект (додаткові податкові і соціальні платежі, підтримка розвитку економіки). Для успішної реалізації запропонованих підходів в умовах України рекомендовано: вдосконалення законодавчого забезпечення боргової політики; розвиток методології управління боргом та обліку операцій з погашення боргу, механізмів аналізу й оцінки ризиків; забезпечення повноти для прийняття управлінських рішень щодо застосування визначених підходів і варіантів їхньої реалізації в конкретній ситуації.

ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретико-організаційних засад і передумов формування державного боргу, основних науково-методичних підходів до оцінювання його результатів, виявлення соціально-економічних наслідків у процесі обслуговування боргових зобов'язань України запропоновано науково обґрунтовані напрями модернізації формування державного боргу в системі гарантування боргової безпеки, а також шляхи вдосконалення обслуговування державного боргу України з урахуванням міжнародних стандартів та норм для підтримання стабільності фінансової системи України.

1. В умовах фінансової нестабільності вітчизняної й світової економіки дослідження економічної природи державного боргу є надзвичайно важливим напрямом сучасної науки та зумовлює доцільність запровадження нового підходу до його формування і обслуговування, що дасть змогу зменшити боргові платежі, підвищити платоспроможність і кредитоспроможність держави. За допомогою теоретико-методологічного інструментарію розкрито місце державного боргу в фінансовій науці. З'ясовано, що в економічній думці співіснують альтернативні погляди на теоретичні аспекти цього питання. Авторський підхід до розуміння поняття «державний борг» побудовано на визначенні його як похідної від економічного поняття державного кредиту – інструменту мобілізації додаткових грошових коштів на кредитній основі. Аргументовано, що головною причиною формування та зростання державного боргу є фінансування дефіциту бюджету. Визначено, що важливими складовими формування державного боргу є такі: бюджетна, валютна, інвестиційна, спекулятивна, складова гарантування боргу та компенсації видатків на його обслуговування.

2. У ході дослідження функціонування системи законодавчого забезпечення формування та обслуговування державного боргу України констатовано, що основна мета правового регулювання – стабільний економічний розвиток та підтримка боргової безпеки держави. З'ясовано, що регулювання правовідносин у сфері державного боргу здійснюється за відсутності чіткої нормативно-правової регламентації на рівні окремого законодавчого акта таких фундаментальних складових, як зміст, принципи формування, структура боргового портфеля, напрями управління (від формування, розподілу до обслуговування й погашення), контроль ефективності та доцільності на всіх етапах здійснення запозичень, відповідальність

за правопорушення й фінансова дисципліна. Доведено, що діюча інституційно-функціональна структура державного боргу України є занадто складною, суперечить принципам відкритості й прозорості та потребує виваженого, належним чином обґрунтованого реформування. Для ефективного процесу формування державного боргу рекомендовано створити Агенцію з управління державним боргом, в якій чітко розмежовано функції, повноваження та механізми звітності відповідних відомств.

3. Досліджено методологічні підходи до оцінювання боргової безпеки, які використовуються у вітчизняній та міжнародній практиці. За допомогою їхнього узагальнення сформовано систему показників оцінювання результатів формування та обслуговування державного боргу, адаптованих до боргової ситуації в країні з урахуванням її соціально-економічного та фінансового забезпечення. Запропоновано до цієї системи ввести три групи показників – боргового навантаження, боргової стійкості та боргового потенціалу. Перша група дає змогу виявити залежність виконання бюджету від позикових коштів і визначити можливі ризики невиконання боргових зобов'язань, що безпосередньо впливатиме на вартість залучених позикових ресурсів. Друга група показників забезпечує формування й аналіз основних тенденцій і можливостей виникнення критичної ситуації, що зумовлено підвищенням боргових ризиків. Третя група визначає резерв міцності для забезпечення балансу бюджету в разі негативних змін на борговому ринку, надаючи країні можливість розраховуватися за своїми зобов'язаннями з мінімальним ризиком.

4. На основі аналізу причин виникнення, факторів, динаміки, соціально-економічних наслідків і результативності дії механізму формування та обслуговування державного боргу України визначено п'ять основних етапів у його розвитку: перший етап (1991–1996 рр.) характеризується економічним спадом та порушенням фінансової рівноваги, що спричинено хаотичною акумуляцією державного боргу; другий етап (1997–1999 рр.) – період зростання державного боргу, що в умовах високої вартості позик та їхньої короткостроковості призвело до його перетворення на небезпечний фактор впливу на макроекономічну ситуацію; третій етап (2000–2007 рр.) – період часткової макроекономічної стабілізації в певних секторах економіки; четвертий етап (2008–2014 рр.) – зростання обсягу державного боргу, зумовлене загостренням світової фінансової кризи, коливанням валютного курсу, погіршенням військово-політичної та соціально-економічної ситуації; п'ятий етап (2015–2016 рр.) – період значного зростання боргового навантаження та підписання угоди про реструктуризацію державного боргу.

5. Аргументовано, що збільшення видатків на обслуговування державного боргу зумовлює негативні соціально-економічні наслідки, зокрема зростання інфляції у країні, збільшення цін і девальвацію національної валюти. Відповідно перед урядом постають складні завдання, пов'язані зі зміною валютної політики та переходом до плаваючого обмінного курсу. З'ясовано, що акумуляція платежів на обслуговування державного боргу, спричинена зростанням вартості державних позик, призводить до підвищення цін на грошові ресурси, зростання відсоткових ставок за кредитами, переорієнтацію банків. Посилюється також ефект витіснення

приватних інвестицій унаслідок нераціонального використання державних позик, спрямування їх на поточне споживання та перенесення тягаря боргу на майбутні покоління.

6. Здійснено оцінку індикаторів цільових орієнтирів формування та обслуговування державного боргу в контексті боргової безпеки України. Аргументовано, що в Україні боргові залучення не мали цілеспрямованого характеру, супроводжувалися прийняттям розбіжних рішень щодо вибору векторів спрямування акумульованих ресурсів, унаслідок чого відбулося зростання боргового навантаження на державний бюджет та збільшення обсягу видатків на обслуговування державного боргу. Це, відповідно, спричинило послаблення боргової стійкості, оскільки продовжувалось зменшення обсягу чистих надходжень від позик, нераціональне використання коштів міжнародних фінансових організацій без урахування фінансування фонду накопичення тощо. Зменшився також борговий потенціал України, що зумовлено зниженням значень соціально-економічних показників, погіршенням інвестиційного клімату країни, зростанням вартості державних запозичень, обмеженням доступу до внутрішнього боргового ринку. Сукупно це значно послабило боргову безпеку України, знизивши її боргову позицію у 2014–2015 рр. до показника негативного максимуму.

7. За результатами дослідження процесу формування державного боргу зроблено висновок, що Україна потребує впровадження системи заходів за трьома взаємопов'язаними напрямками: законодавчим, інституціональним та регулятивним. В їхніх межах сформульовано завдання, які потребують першочергового вирішення, зокрема такі:

- розробка й затвердження закону, який регламентуватиме базові засади регулювання основних питань, пов'язаних з формуванням та обслуговуванням державного боргу;

- реформування організаційної структури та перегляд функцій суб'єктів у сфері державного боргу шляхом впровадження трикомпонентної моделі інституційного забезпечення;

- введення перспективних інструментів активізації внутрішнього потенціалу позикових ресурсів управління боргом, у т. ч. облігацій, дохідність яких коригується залежно від темпів інфляції, та ощадних облігацій державної позики;

- оптимальне структурування боргових зобов'язань щодо валют запозичення, строків і відсоткових ставок, збільшення внутрішнього боргу та запозичень із фіксованою відсотковою ставкою, підвищення середньої строкowości боргових зобов'язань;

- введення єдиної методології обліку формування державного боргу та інтегрованої бази даних за видами боргових зобов'язань, надійного механізму планування, принципів відкритості та підзвітності;

- узгодженість процесу формування державного боргу з валютною й бюджетною політикою шляхом визначення допустимого обсягу видатків, що можуть бути профінансовані, зменшення частки долара США як основної валюти та перехід до системи декількох валют;

– комплексне використання інструментарію боргової, грошово-кредитної та фіскальної політик, що ґрунтується на принципі комплементарності їхніх інструментів і механізмів.

8. З'ясовано, що основою забезпечення ефективної економічної політики є зменшення боргового навантаження шляхом вдосконалення податкової системи та проведення податкової реформи. Ухвалення угоди про реструктуризацію означено як неефективний напрям зменшення державного боргу України, що лише в черговий раз дає змогу відкласти цю проблему. Запропоновано використовувати такі підходи до модернізації обслуговування державного боргу: обмін державного боргу на активи; погашення боргових зобов'язань у формі отримання права на реалізацію товару за встановленою ціною; спрощення податкових режимів для суб'єктів господарювання, які купують облігації внутрішньої державної позики; заміщення зовнішніх запозичень внутрішніми; розробка індивідуальних взаємовигідних механізмів погашення гарантованого державою боргу підприємствами; використання інструментарію розміщення цінних паперів типу «варант».

9. Встановлено тісний кореляційний взаємозв'язок між надходженнями, видатками бюджету, платіжним балансом, ВВП та державним боргом. Основною причиною акумуляції державного боргу визначено збільшення дефіциту, що зумовлено зростанням видатків бюджету. За результатами проведених розрахунків з'ясовано, що зростання видатків на обслуговування державного боргу на 1% призводить до збільшення загальних боргових витрат на 0,89%, підвищення рівня інфляції на 0,42%, бюджетного дефіциту – 0,34%, зменшення обсягу промислової продукції – 0,93%, наслідком чого є зменшення платіжного балансу – 0,82%. Відповідно доведено, що зростання обсягу державного боргу та видатків на його обслуговування спричинюватиме збільшення дефіциту бюджету, підвищуючи рівень боргових ризиків для соціально-економічної стійкості в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федорович І. М. Державні запозичення у забезпеченні інвестиційно-інноваційного розвитку України / І. М. Федорович // Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : монограф. / В. Г. Дем'янишин, І. С. Гуцал, О. П. Кириленко, Т. О. Кізима ; за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 126–138 (0,56 д. а.).

2. Федорович І. М. Економічні наслідки акумуляції зовнішнього боргу України / І. М. Федорович // Формування ринкової економіки в Україні : зб. наук. праць. – Вид-во. Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2014. – Вип. 31, Ч. 2. – С. 360–366 (0,46 д. а.).

3. Федорович І. М. Моделювання динаміки державного боргу та факторів впливу на неї / І. М. Федорович // Економічний аналіз : зб. наук. праць. – Тернопіль : Видав.-поліграф. центр Терноп. нац. екон. ун-ту “Економічна думка”, 2014. – Т. 16, № 1. – С. 257–267 (0,64 д. а.).

4. Федорович І. М. Теоретико-методологічні підходи до оцінки оптимального рівня державного боргу / І. М. Федорович // Наука молода : зб. наук. праць молодих вчених Терноп. нац. екон. ун-ту. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – Вип. 21. – С. 257–266 (0,65 д. а.).

5. Федорович І. М. Економічна оцінка боргової стійкості України / І. М. Федорович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : зб. наук. праць. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. – Вип. 25. – С. 146–151 (0,51 д. а.).

6. Федорович І. М. Прогнозна оцінка та аналіз витрат на обслуговування державного боргу України / І. М. Федорович // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : зб. наук. праць. – Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. – Вип. 27. – С. 114–120 (0,55 д. а.).

7. Федорович І. М. Методика проведення аудиту ефективності управління державним боргом та шляхи її вдосконалення / І. М. Федорович // Світ фінансів. – 2014. – Вип. 3. – С. 38–47 (0,65 д. а.).

8. Федорович І. М. Перспективи вдосконалення управління державним боргом України / І. М. Федорович // Управління фінансами суб'єктів господарювання в умовах глобальної трансформації : монографія / за ред. д. е. н., проф. І. С. Гуцала. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 421–436 (0,65 д. а.).

9. Федорович І. М. Економічна природа та причини формування державного боргу / І. М. Федорович // Наука молода : зб. наук. праць молодих вчених Терноп. нац. екон. ун-ту. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – Вип. 23. – С. 103–111 (0,69 д. а.).

10. Fedorovych I. M. Public debt in the world economic practice: main trends of formation and management features / I. M. Fedorovych // European Applied Sciences. – Deiningen : ORT Publishing, 2014. – № 12. – P. 122–126 (0,48 д. а.).

11. Fedorovych I. M. Conceptual approaches to crisis management of public debt in the developing countries / I. M. Fedorovych, O. M. Karapetyan // The USA Journal of Applied Sciences. – New York : CIBUNET Publishing, 2015. – № 2. – P. 71–76 (0,5 д. а.) (особистий внесок автора: обґрунтовано сутність, види та інструменти подолання боргових криз) (0,3 д. а.).

12. Федорович І. М. Управління суверенним кредитним рейтингом як інструмент врегулювання державного боргу / І. М. Федорович // Модернізація корпоративних фінансів та фінансових ринків : зб. наук. праць проф.-викл. складу каф. фінансів суб'єктів господарювання і страхування. – Тернопіль : Екон. думка ТНЕУ, 2014. – Вип. 1. – С. 94–98 (0,25 д. а.).

13. Федорович І. М. Проблема ефективності державного боргу: теоретичний та практичний аспекти / І. М. Федорович // Модернізація корпоративних фінансів та фінансових ринків : зб. наук. праць / за ред. І. С. Гуцала. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – Вип. 2. – С. 148–154 (0,25 д. а.).

14. Федорович І. М. Проблема зростання державного боргу – пріоритет економічної політики України / І. М. Федорович // Перші наукові читання пам'яті С. І. Юрія : зб. наук. праць / за ред. д. е. н., проф. О. П. Кириленко. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 182–186 (0,2 д. а.).

Опубліковані праці апробаційного характеру:

15. Федорович І. М. Оптимізація управління державним боргом в контексті світового досвіду врегулювання боргових проблем / І. М. Федорович // Актуальні проблеми і перспективи розвитку економіки України : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (м. Ужгород, 7 берез. 2014 р.) / за заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько. – Ужгород : Гельветика, 2014. – С. 246–247 (0,18 д. а.).

16. Федорович І. М. Вплив державних запозичень на економічний розвиток регіонів України / І. М. Федорович // Проблеми та перспективи розвитку економіки освіти регіону : матер. ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. аспір., молод. вч. та науков., (м. Кременчук, 4 квіт. 2014 р.) / за заг. ред. П. І. Сокурєнка. – Кременчук : ПП Щербатих, 2014. – С. 190–191 (0,14 д. а.).

17. Федорович І. М. Пріоритетні напрямки вдосконалення управління державним боргом в контексті національних інтересів України / І. М. Федорович // Транснаціоналізація економічних систем: тенденції та перспективи розвитку : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (м. Миколаїв, 18 квіт. 2014 р.). – Миколаїв : Гельветика, 2014. – С. 276–278 (0,2 д. а.).

18. Федорович І. М. Інституційне забезпечення державного боргу України / І. М. Федорович // Національні моделі економічних систем: формування, управління, трансформації : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (м. Херсон, 10–11 жовт. 2014 р.) / за ред. К. С. Шапошникова. – Херсон : Гельветика, 2014. – Ч. 2. – С. 131–135 (0,25 д. а.).

19. Федорович І. М. Перспективи розвитку ринку внутрішніх державних запозичень у контексті реалізації боргової політики України / І. М. Федорович // Perspektywiczne opracowania są nauka i technikami : materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (m. Przemyśl, 07–15 listopada 2014 r.). – Przemyśl : Nauka i studia, 2014. – Vol. 6. – P. 23–26 (0,21 д. а.).

20. Федорович І. М. Основні проблеми та перспективи співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями / І. М. Федорович // Фактори впливу на формування та розвиток фінансової системи України : матер. міжнар. наук.-практ. конф., (м. Львів, 28–29 лист. 2014 р.) : у 3 ч. / ГО «Львівська економічна фундація». – Львів : ЛЕФ, 2014. – Ч. 1. – С. 85–88 (0,19 д. а.).

21. Федорович І. М. Основні ризики державних боргових зобов'язань та концептуальні напрями їх мінімізації / І. М. Федорович // Найновите научни постижения : матер. XI Междунар. науч. практ. конф., (г. Софія, 17–25 март. 2015 г.). – Софія : Бял ГРАД-БГ, 2015. – Т. 1. – С. 76–79 (0,23 д. а.).

22. Федорович І. М. Роль міжнародних резервів у контексті управління зовнішнім державним боргом України / І. М. Федорович // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ ст.: національна візія та виклики глобалізації : зб. тез доп. XII Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вч., (м. Тернопіль, 26–27 берез. 2015 р.). – Тернопіль : Астон, 2015. – С. 213–214 (0,12 д. а.).

23. Федорович І. М. Управління ліквідністю державних цінних паперів у контексті реалізації боргової стратегії України / І. М. Федорович // Nauka i innowacja : materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (m. Przemyśl, 07–15 października 2015 r.). – Przemyśl : Nauka i studia, 2015. – Vol. 1. – P. 61–65 (0,22 д. а.).

АНОТАЦІЯ

Федорович І. М. Формування та обслуговування державного боргу України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Тернопільський національний економічний університет, Тернопіль, 2016.

У дисертаційній роботі обґрунтовано концептуально-теоретичні й практичні засади формування та обслуговування державного боргу України. Розкрито питання економічної природи і сутності державного боргу. Висвітлено еволюцію теоретичних концепцій державного боргу. Розкрито науково-методичні підходи до оцінювання результатів формування та обслуговування державного боргу.

Досліджено за допомогою ретроспективного аналізу практику формування та обслуговування державного боргу в Україні. Розглянуто економічні й соціальні наслідки обслуговування державного боргу України. Дано оцінку індикаторів цільових орієнтирів формування та обслуговування державного боргу України в контексті боргової безпеки держави. Удосконалено методичний підхід до визначення боргової позиції України, що дасть змогу комплексно охарактеризувати боргову ситуацію в контексті її впливу на соціально-економічний розвиток.

На основі ґрунтовного аналізу запропоновано стратегічні засади формування державного боргу в контексті забезпечення боргової безпеки держави. Проаналізовано зарубіжний досвід обслуговування державного боргу та визначено можливі шляхи його імплементації у вітчизняну практику. Удосконалено прогнозування державного боргу з врахуванням окремих чинників на основі економіко-математичного моделювання.

Ключові слова: державний борг, дефіцит бюджету, формування та обслуговування державного боргу, боргова безпека, ризики державного боргу, боргова позиція, показники оцінювання державного боргу, боргова стратегія.

АННОТАЦИЯ

Федорович И. М. Формирование и обслуживание государственного долга Украины. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Тернопольский национальный экономический университет, Тернополь, 2016.

В диссертационной работе разработаны теоретико-методологические основы формирования и обслуживания государственного долга Украины. Дано авторское определение государственного долга как совокупности экономических отношений между государством и его кредиторами относительно формирования и обслуживания долговых обязательств правительства, а также других обязательств по гарантиям, предоставленным государством в соответствии с действующим законодательством и международными договорами. Рассмотрено организационное обеспечение формирования и обслуживания государственного долга Украины, установлены его основные недостатки. Раскрыты особенности методики оценки

государственного долга путем определения законодательных, экономических и финансовых ограничений. Предложена система показателей оценки долговой безопасности государства, которые объединены в три группы (долговой нагрузки, долговой устойчивости, долгового потенциала).

На основе ретроспективного анализа государственного долга Украины исследована его динамика и структура, а также выявлены периоды формирования в зависимости от причин возникновения, факторов, методов управления, социально-экономических последствий. Определено, что увеличение расходов на обслуживание государственного долга в Украине приводит к негативным социально-экономическим последствиям, обусловленным ростом дефицитности государственного бюджета, необходимостью экономии расходов (в том числе и социальных).

Проанализированы индикаторы целевых ориентиров формирования и обслуживания государственного долга Украины в контексте долговой безопасности государства. Усовершенствован методический подход к определению долговой позиции Украины, который позволит комплексно охарактеризовать долговую ситуацию в контексте ее влияния на социально-экономическое развитие.

Установлена тесная корреляционная взаимосвязь между поступлениями, расходами бюджета, платежным балансом, ВВП и государственным долгом. Основной причиной аккумуляции государственного долга определено увеличение дефицита, что обусловлено ростом расходов бюджета.

Анализ проблем в сфере государственного долга Украины позволил разработать программу действий по улучшению его формирования, основными направлениями которой являются: совершенствование организационно-правового обеспечения, учет долговых обязательств, развитие национального рынка государственных ценных бумаг, оптимизация рисков портфеля государственного долга, повышение инвестиционной направленности государственных заимствований, формирование оптимальной структуры государственного долга, комплексное использование инструментария долговой, денежно-кредитной и фискальной политики.

Обосновано, что эффективными методами обслуживания государственного долга Украины являются: обмен государственного долга на активы; погашение долговых обязательств в форме получения права на реализацию товара по установленной цене; упрощение налоговых режимов хозяйствующим субъектам, которые покупают облигации внутреннего государственного займа; замещение внешних заимствований внутренними; разработка индивидуальных взаимовыгодных механизмов погашения гарантированного государством долга предприятиями; использование инструментария размещения ценных бумаг типа «варрант».

Ключевые слова: государственный долг, бюджетный дефицит, формирование и обслуживание государственного долга, долговая безопасность, риски государственного долга, долговая позиция, показатели оценки государственного долга, долговая стратегия.

ABSTRACT

Fedorovych I. M. Ukraine's public debt formation and servicing. – Manuscript.

The thesis for the degree of PhD in Economics, speciality 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Ternopil National Economic University, Ternopil, 2016.

The thesis provides reasoned conceptual, theoretical and practical basis for the formation of public debt of Ukraine and its servicing. The issues of economic nature and essence of public debt are covered. The evolution of theoretical concepts of public debt is dealt with. Scientific and methodological approaches to evaluation of the results of formation of public debt and its servicing are considered.

Using retrospective analysis, the practice of Ukraine's public debt servicing is studied. The economic and social consequences of servicing Ukraine's public debt are examined. The indicators of targets of the formation of Ukraine's public debt and its servicing are estimated in the context of the state's debt security. Methodical approach to determining debt position of Ukraine is improved, that will help to give integrated characteristics of the debt situation in the context of its impact on the socio-economic development.

Based on a thorough analysis, strategic basis for the formation of public debt are suggested in the context of providing the state's debt security. The international experience of servicing public debt is studied and possible ways of its implementation in domestic practice are identified. Forecasting public debt is improved taking into account individual factors on the basis of economic and mathematical models.

Key words: public debt, budget deficit, formation of public debt and its servicing, debt security, public debt risks, debt position, public debt evaluation indicators, debt strategy.